

دانشگاه فرهنگیان

فصلنامه علمی-تخصصی پژوهش در آموزش تاریخ

دوره دوم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۰

DOR: [۲۰,۱۰۰۱,۱,۲۷۸۳۲۱۵۵,۱۴۰۰,۲,۳,۱,۱](https://doi.org/10.21831/20101.127832155.1400.2.3.1.1)

تاریخ ارسال: ۱۴۰۰ / ۰۸ / ۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰ / ۰۹ / ۰۸

ارزشیابی در آموزش تاریخ

مجتبی گراوند^۱ زینب غلامی^۲

چکیده

ارزشیابی همواره یکی از ارکان اصلی تعلیم و تربیت و یکی از اصول مهم در برنامه‌ریزی درسی است. ارزشیابی به‌عنوان راهکاری جهت آگاهی از میزان یادگیری فراگیران مطرح می‌باشد و در حال حاضر روش‌ها و رویکردهای جدیدی وجود دارد. علاوه بر این تجزیه و تحلیل کمی و کیفی نتایج حاصل از ارزشیابی می‌تواند در جهت اصلاح تدریس، شیوه‌های ارزشیابی و رفع نواقص کتاب‌های درسی مربوط به وزارت آموزش و پرورش مفید و مؤثر باشد. با توجه به اهمیت درس تاریخ به عنوان هویت و شناسنامه ملی؛ این پژوهش بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای و تجربه تدریس تاریخ؛ ضمن تشریح مفاهیم وابسته به ارزشیابی، نقد روش‌های سنتی ارزشیابی و تحلیل علل پایین بودن نمرات درس تاریخ، به ارائه روش‌های نوین و کارآمد در ارزشیابی مربوط به درس تاریخ - با تأکید بر کتب آموزشی تاریخ دوره دوم متوسطه - پرداخته است. در نهایت پیشنهادهایی جهت تقویت دانش، مهارت و بینش دانش آموزان و ارتقاء سطح ارزشیابی درس تاریخ ارائه کرده است.

واژگان کلیدی: ارزشیابی، آزمون، دانش آموزان، درس تاریخ، معلمان، یادگیری

^۱ - استادیار گروه تاریخ دانشگاه لرستان: garavand.m@lu.ac.ir

^۲ - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد تاریخ ایران اسلامی از دانشگاه لرستان: gholami.m۱۳۹۴@gmail.com

مقدمه

درس تاریخ در زمره مهم‌ترین درس‌ها در نظام آموزشی ایران و بسیاری از کشورهای دنیا محسوب می‌شود؛ چراکه تاریخ هر سرزمینی بخشی از هویت و شناسنامه ملی مردمان آن سرزمین می‌باشد. در سالهای اخیر تغییرات قابل‌ملاحظه‌ای در زمینه تألیف کتاب‌های درسی در مقاطع مختلف تحصیلی و ازجمله کتاب‌های تاریخ رشته علوم انسانی دوره دوم دبیرستان، صورت گرفته است. در اینجا لازم است که معلمان و دبیران محترم نیز پیرو این تغییرات ارزشمند در روش‌های تدریس و ارزشیابی خود، مطابق برنامه‌های تعریف‌شده درس ملی و اهداف نوین آموزشی، تجدیدنظر کنند.

پیرامون روش‌های نوین تدریس درس تاریخ، مقالات و پژوهش‌های زیادی تألیف شده است، اما در مورد روش‌های ارزشیابی درس تاریخ ویژه کتب جدید، پژوهش‌های بسیار کمی صورت گرفته است. در این پژوهش ابتدا مفاهیم کاربردی عمومی ارزشیابی و سپس مفاهیم اختصاصی ارزشیابی تاریخ ذکر شده است؛ همچنین مسئله ارتباط دوطرفه تدریس و آموزش، ریشه‌یابی علل ضعف دانش آموزان رشته علوم انسانی در درس جذاب و ارزشمند تاریخ و به تبع آن پایین بودن میانگین نمره تاریخ در امتحان نهایی و ضرورت استفاده از دستورالعمل‌های طرح سؤال ملی ویژه درس تاریخ مطرح شده است.

بخش اول: ارزشیابی و مفاهیم وابسته به آن

جهت بررسی بهتر موضوع لازم است که ابتدا مفهوم ارزشیابی و مفاهیم وابسته به آن تعریف شوند.

ارزشیابی: اصطلاح ارزشیابی یا ارزیابی به‌طور ساده، به تعیین ارزش برای هر چیزی یا داوری ارزشی کردن گفته می‌شود. (سیف، ۱۳۸۷: ۳۴) باین‌حال تعریف جامع‌تری از ارزشیابی می‌توان به دست داد: «ارزشیابی به یک فرایند نظام‌دار برای جمع‌آوری، تحلیل و تفسیر اطلاعات گفته می‌شود به این منظور که تعیین شود آیا هدف‌های موردنظر تحقق‌یافته‌اند یا در حال تحقق یافتن هستند و به چه میزانی» (سیف، ۱۳۸۷: ۳۴).

سنجش: اصطلاح سنجش معمولاً بر دامنه وسیعی از اطلاعات جامع و منسجمی دلالت دارد که معلمان درباره دانش آموزان و نیز آموزش خود گردآوری می‌کنند. (صفوی، ۱۳۹۸: ۹۴).

اندازه‌گیری: در اندازه‌گیری، ویژگی‌ها یا صفات اشیا و افراد تعیین می‌گردند و مقدار آن ویژگی‌ها یا صفات به‌صورت عدد یا رقم گزارش می‌شود (سیف، ۱۳۸۷: ۳۰).

آزمون: یک روش نظام‌دار برای سنجش نمونه‌ای از رفتار و یک وسیله اندازه‌گیری در روانشناسی و تعلیم و تربیت است (لطف‌آبادی، ۱۳۷۵: ۴۴).

آزمودن: وقتی که برای اندازه‌گیری یکی از ویژگی‌های روانی یا تربیتی فرد یا گروهی از افراد از آزمون استفاده می‌شود به این فعالیت آزمودن گفته می‌شود (سیف، ۱۳۸۷: ۳۲).

در خلاصه کردن رابطه واژه‌های آزمون، سنجش و اندازه‌گیری و با استفاده از تعاریف بالا می‌بینیم که همه انواع آزمون‌ها تابعی از سنجش هستند و سنجش و اندازه‌گیری با یکدیگر مترادف هستند. از دیدگاه واژگان فنی، ارزشیابی فرایندی است که مشتمل بر اندازه‌گیری و احتمالاً آزمودن است ولی همچنین داوری ارزشی را نیز با خود همراه دارد (وایزما، ویلیام و جوزز، استفن جی، ۱۳۷۲: ۳۲).

عمل اندازه‌گیری آن‌چنان با آموزش همبسته است که غالباً برای تأیید آموزش انجام می‌گیرد و به ماهیت آن توجه نمی‌شود. معلمان کلاسی و همه دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت در این زمینه می‌باید درک صحیحی از طبیعت و هدف اندازه‌گیری و آزمودن داشته باشند (وایزما و جوزز، ۱۳۷۲: ۴۶).

اهداف ارزشیابی

همان‌طور که نوشته شد، ارزشیابی عبارت است از فرایند نظام‌مند مستند کردن تغییرات یادگیرندگان در دانش، مهارت و بینش. بنا بر تعریف فوق ارزشیابی نباید فقط دانشی باشد که اگر این‌گونه باشد فرایند ارزشیابی ناقص خواهد بود. اکنون سؤالی مطرح می‌شود مبنی بر اینکه، هدف از ارزشیابی دانش، بینش و مهارت یادگیرندگان چیست؟ آیا قرار است برنامه درسی بازنگری شود؟ آیا هدف بهبود یادگیری یادگیرندگان است؟ آیا قرار است یادگیرندگان بر اساس نمره‌هایشان رتبه‌بندی شوند؟ یا اینکه مدرس در خصوص عملکرد خود بازخورد بگیرد؟ مسلماً پاسخ این است که هدف از ارزشیابی باید هر چهار مورد فوق باشد (رضایی زاده، بندعلی و شاهوردی، ۱۳۹۹: ۱۴-۱۵). در حال حاضر رویکردهای جدید، متدها، روش‌های تحلیلی، مفاهیم مکان و نقش ارزشیابی گسترش یافته است. شاید بتوان گفت ارزشیابی به‌صورت پایدار و کارآمد جایگاه واقعی خود را به‌عنوان یک عامل مهم در فرایند طرح‌ریزی برنامه درسی و آموزشی تکامل می‌بخشد. مدل‌های جدید ارزشیابی که به وجود آمده است پاسخ‌های متنوعی را به سؤالات زیر منعکس می‌کنند:

- ۱- چه کسی ارزشیابی را اجرا می‌کند؟
- ۲- مخاطبان اصلی نتایج ارزشیابی چه افرادی هستند؟
- ۳- چه فرضیاتی تدوین شده است؟
- ۴- چه روش‌هایی مورد استفاده قرار گرفته است؟

۵- طبیعت اطلاعاتی که مورد استفاده قرار گرفته است چیست؟

۶- در زمینه نتایج و بازده‌ها چه امیدهایی وجود دارد؟ (گالن سیلور، جی و ام الکساندر، ویلیام و آرنورجی، لوییز، ۱۳۸۰، ترجمه غلامرضا خوی نژاد: ۴۶۵).

مراحل ارزشیابی آموزشی

ارزشیابی آموزشی به تصمیم‌گیری برای منظوره‌های مختلف کمک می‌کند. این تصمیم‌گیری‌ها هم در رابطه با هدف‌ها هستند، هم راهبردها، هم روش‌ها و ابزارهای اندازه‌گیری و هم موارد دیگر نظیر این‌ها. این‌گونه تصمیم‌گیری‌های مختلف در سه دسته زیر قرار گرفته است:

۱- مرحله طراحی: در این مرحله اقدامات زیر صورت می‌پذیرند: تحلیل موقعیت، تعیین و توصیف هدف‌ها، توصیف پیش‌نیازها، انتخاب یا تولید وسایل و ابزارهای موردنیاز، توصیف راهبردها و تدارک یک برنامه زمان‌بندی.

۲- مرحله فرآیندی یا اجرایی: در این مرحله تصمیم‌های مربوط به اقدامات عملی یا اجرایی گرفته می‌شود. از جمله اقدامات این مرحله اجرای پیش‌آزمون یا رفتار ورودی می‌باشد و پس از آن استراتژی‌ها و فعالیت‌های طراحی شده به سبکی که از قبل تعیین شده به اجرا درمی‌آیند. اطلاعات جمع‌آوری شده در ضمن این مرحله بازخورد لازم را به دست می‌دهند که مراحل اجرایی به نحوی که از پیش تعیین شده به اجرا درمی‌آیند یا اشکالاتی در آن موجود است. هدف اصلی ارزشیابی در این مرحله هدایت فعالیت‌های آتی برای بهبود فعالیت‌های آموزش و یادگیری است. مرحله فرآیندی ارزشیابی همان چیزی است که ارزشیابی تکوینی نامیده می‌شود.

۳- مرحله فرآورده‌ای: در این مرحله برخلاف مرحله فرآیندی، تصمیمات در پایان برنامه یا پروژه یا در پایان دوره‌ای یا مقطعی از آن، یعنی زمانی که فعالیت‌ها کامل می‌شوند، اتخاذ می‌گردند. نام دیگر این مرحله ارزشیابی، ارزشیابی تراکمی است. هدف اصلی این مرحله جمع‌آوری داده‌هایی است که متخصص ارزشیابی را در تصمیم‌گیری‌هایش درباره اثربخشی کلی روش آموزش، برنامه درسی، پروژه آموزشی و... کمک می‌نماید (سیف، ۱۳۸۷: ۱۱۱-۱۱۸).

انواع ارزشیابی

انواع ارزشیابی و زمینه کاربرد آن به هدف معلم، مربی و ارزشیابی بستگی دارد. ارزشیابی می‌تواند در تشخیص نقاط قوت و ضعف دانش آموزان، باهدف رتبه‌بندی و تعیین قبولی آنان به کار رود. بنابراین، سه نوع ارزشیابی مطرح می‌شود:

۱- ارزشیابی تشخیصی: این ارزشیابی همانند سه نوع دیگر آن مستلزم جمع‌آوری شواهد و اطلاعات، پردازش آن‌ها، ارزش‌گذاری و تصمیم‌گیری است و دو هدف عمده دارد. هدف اول تعیین دانش و مهارت‌های نقطه شروع برای یادگیری درس یا مطلب جدید. هدف دوم: تعیین جایگاه دانش‌آموز در ارتباط با نقطه صفر.

۲- ارزشیابی تکوینی: این ارزشیابی برای بهبود یادگیری دانش‌آموز و عملکرد معلم به کار می‌رود و ارزشیابی منظم و مکرری است که در جریان برنامه‌سازی، تدریس و یادگیری و نیز به قصد بهبود بخشیدن و برطرف شدن اشکالات هر یک از آن‌ها صورت می‌گیرد.

۳- ارزشیابی پایانی: این ارزشیابی در پایان نیمسال یا پایان سال تحصیلی انجام می‌شود و در مقایسه با ارزشیابی تکوینی کلی‌تر و جامع‌تر است و نیز به وسیله آن نتایج در زمانی طولانی‌تر موردسنجش قرار می‌گیرد (صفوی، ۱۳۹۸: ۹۴-۹۷).

امتحان گرفتن (آزمون) از دانش‌آموزان، یک فن سنجش است که طی آن، از میزان معلومات دانش‌آموزان در یک موضوع درسی اطلاعاتی به دست می‌آید. چنانچه به آن آزمون نمره داده شود، نمره دادن، جنبه ارزشیابی به خود می‌گیرد، زیرا معلم بر اساس اطلاعات حاصل از این آزمون است که عملکرد دانش‌آموزان را قضاوت یا ارزش‌گذاری می‌کند (همان: ۹۴-۹۵).

تاریخچه انواع آزمون

۱- آزمون‌های شفاهی: تا نیمه اول قرن نوزدهم در غرب ارزشیابی پیشرفت تحصیلی بر اساس آزمایش‌های شفاهی بود. به این ترتیب که معلم از دانش‌آموزان سؤال می‌کرد و به جواب شفاهی آنان به‌طور ذهنی نمره می‌داد. در این نوع ارزیابی سؤالات معلمان با یکدیگر هماهنگ نبودند و ملاکی برای کیفیت ارزیابی پاسخ‌های دانش‌آموزان وجود نداشت. این روش بسیار وقت‌گیر و خسته‌کننده بود، زیرا دانش‌آموزان به‌طور فردی امتحان می‌شدند.

۲- آزمون‌های کتبی: در نیمه دوم قرن نوزدهم، آزمون‌های کتبی هماهنگ، جایگزین آزمون‌های شفاهی شد که طی آن دانش‌آموز پاسخ سؤالات را می‌نوشت. آزمون کتبی این مزیت را داشت که همه دانش‌آموزان به سؤالات مشترکی پاسخ می‌دادند و از فرصتی که برای پاسخگویی داشتند به‌طور کامل استفاده می‌کردند. همچنین ترس حضور در مقابل معلم در این نوع آزمون از میان می‌رفت؛ باوجوداین، قضاوت درباره پاسخ‌ها هنوز ذهنی بود.

۳- آزمون‌های معلم ساخته: در اوایل قرن بیستم، نهضت سنجش و اندازه‌گیری، شتاب بیشتری یافت و معلمان، فنون عینی‌تر و دقیق‌تری را برای آزمون و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان به کار گرفتند. آزمون‌های معلم ساخته به دودسته کلی تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از آزمون‌های انشایی و عینی.

الف) آزمون انشایی: در آزمون انشایی که آن را آزمون باز-پاسخ نیز می‌گویند، معلم یک یا چند سؤال کلی مطرح می‌کند که پاسخ آن از پیش معین نشده است و دانش آموزان پاسخ‌های متفاوتی به آن‌ها می‌دهند. برای مثال: اوضاع سیاسی ایران در دوره صدارت امیرکبیر را شرح دهید.

در آزمون انشایی دانش‌آموز پاسخ‌ها را به دلخواه تنظیم و تشریح می‌کند، مطالب را بابیان خود می‌نویسد و به تعداد کمی سؤال جواب می‌دهد.

ب) آزمون‌های عینی: آزمون‌های عینی به گونه‌ای تهیه می‌شوند که پاسخ هر سؤال، از قبل معلوم است؛ مانند پاسخ‌های صحیح-غلط، چندگزینه‌ای، کامل کردنی و جور کردنی (همان: ۹۸-۹۹).

اجرای استاندارد آزمون

منظور از اجرای استاندارد آزمون این است که شرایط اجرای آزمون که باید از قبل به‌طور آشکار و کامل معین باشد رعایت گردد. این شرایط استاندارد عبارت‌اند از: دستورالعمل اجرای استاندارد، مدت‌زمان معین‌شده برای انجام آزمون و نمره‌گذاری استاندارد آزمون. درواقع اجرای آزمون باید در شرایطی صورت گیرد که با همه آزمون‌شوندگان به نحوی یکسان برخورد شود تا بتوان چنین فرض کرد که تفاوت نمرات آن‌ها صرفاً به دلیل تفاوت عملکرد آن‌هاست (لطف‌آبادی، ۱۳۷۵: ۲۲۵-۲۲۶).

ارزشیابی کارآمد

روش مرسوم این است که آموزگار پس از تدریس مطلب، امتحان می‌گیرد و بدون توجه به دانش آموزان ناموفق، پیش می‌رود و ضعیف‌ها را در رتبه‌های پایین جا می‌گذارد. در واقع پایه این‌گونه ارزشیابی بر عقیده منسوخ است: برای اینکه دانش آموزان بهتر یاد بگیرند باید نگرانی آنان را افزایش دهیم و این کار باید با مقایسه کردن آن‌ها با همکلاسی‌های موفقشان باهدف ایجاد انگیزه برای عملکرد بهتر انجام شود. برخلاف این برداشت، ارزشیابی برای یادگیری طی فرایند یاددهی و یادگیری انجام می‌شود، نه پس از آن و تأکید اصلی بر پیشرفت مداوم در همه دانش‌آموزان است. در واقع آموزگاری که از روش ارزشیابی روزانه فعالیت‌های کلاسی استفاده می‌کند تا دانش‌آموزان را به طور مستقیم و عمیق در فرایند یادگیری فردی خود شرکت دهد، سبب افزایش اعتمادبه‌نفس آنان و ایجاد انگیزه برای یادگیری بیشتر می‌شود؛ زیرا تأکید اصلی این روش به جای القای احساس شکست، بر موفقیت و پیشرفت دانش‌آموزان است. در این الگوی آموزشی، ارزشیابی دانش‌آموزان، به جای اینکه فقط برای سنجش و نمره دادن به آن‌ها طراحی شده باشد، نوعی ابزار آموزشی برای ارتقای یادگیری است (موسوی، ۱۳۹۳: ۱).

بخش دوم: ارزشیابی در آموزش تاریخ

در تدریس و ارزشیابی درس تاریخ لازم است که ویژگی‌ها و تفاوت‌های این علم با سایر علوم مدنظر قرار داده شود.

اقسام علوم

با توجه به گستردگی و گوناگونی علوم، ضرورت ایجاد می‌کند که مرز بین علوم مختلف مشخص شود و علوم از جهات مختلف مورد طبقه‌بندی و تقسیم قرار بگیرند. در این تقسیم‌بندی‌ها معیارهای مختلفی را می‌توان مدنظر قرار داد که یکی از آن‌ها تقسیم بر اساس اسلوب و روش تحقیق است. بر اساس همین ملاک می‌توان علوم را به دودسته کلی تجربی و غیرتجربی دسته‌بندی نمود.

۱ - علوم تجربی: علمی هستند که به روش تجربی به دست می‌آیند و در کشف و اثبات گزاره‌های آن‌ها از حس ظاهر و تجربه و آزمون و خطا استفاده می‌شود مانند: طب، شیمی، زیست‌شناسی و...

۲- علوم غیرتجربی: علمی هستند که در رسیدن به گزاره‌های آن‌ها تجربه و حس کاربرد مستقیم ندارد و به علوم مختلف زیر تقسیم می‌شوند:

- علوم عقلی: که با کمک گرفتن از براهین و استنتاجات عقلی محض حاصل می‌شوند. مثل منطق، ریاضیات و فلسفه متافیزیک.

- علوم نقلی: که بر اساس اسناد و مدارک منقول و تاریخی بررسی می‌شوند مثل تاریخ و رجال

- علوم شهودی: که راه رسیدن به این علوم حس باطن و شهود درونی است، که درجه‌اعلای این علوم وحی است که برای پیامبران حاصل می‌شود.

- علوم ابداعی: که بر اساس جعل و ابداع معتبرین حاصل می‌شود. (ویکی فقه، اقسام علم).

متأسفانه تعداد زیادی از دانش‌آموزان، اولیا و حتی عوامل آموزشی، بدون در نظر گرفتن ویژگی‌های خاص و مشترک علوم باهم، به طور کلی دروس را به دودسته یادگرفتنی و حفظ کردنی تقسیم می‌نمایند. از نظر آن‌ها اولویت آموزش با دروس یادگرفتنی است و دروس حفظ کردنی در درجه پایین‌تر اهمیت قرار دارند؛ هرچند که از نظر اغلب آن‌ها در هر دو دسته هدف اصلی فقط کسب نمره مطلوب و بالا رفتن درصد نمودارهای آموزشی در امتحانات داخلی و نهایی می‌باشد.

علم تاریخ و هدف آن

تاریخ علمی است که به مطالعه جنبه‌های مختلف زندگی انسان‌ها و جامعه‌ها در گذشته می‌پردازد و علل و نتایج افکار و اعمال پیشینیان را بررسی و تحلیل می‌کند. بنابراین، هدف علم تاریخ، شناخت و آگاهی نسبت به

زندگی اجتماعی در گذشته است که شامل تمامی جنبه‌های فکری، مذهبی، سیاسی، نظامی، اقتصادی، علمی، حقوقی و هنری می‌شود (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، ۱۳۹۶: ۲).

درس تاریخ و مسئله حفظ کردن

هیچ علمی به اندازه تاریخ به دلیل اتکا به حافظه مورد طعن و تعرض قرار نگرفته و هیچ درسی مانند تاریخ به دلیل حفظی بودن در معرض حمله و هجوم واقع نشده است؛ اما در اینجا لازم است این سؤال عمومی را طرح کرد که: مگر آموخته‌های همه علوم و دروس از هر نوعی در معرض فراموشی، بی‌فایدگی، تکرار و تقلید و زحمت نیستند؟ روزگاری جوامع بشری بدون خط بودند. در چنین وضعیتی خاطره و حافظه افراد وسیله حفظ و انتقال تاریخ گذشتگان بود. امروزه در بسیاری از کشورهای جهان با تأکید بر ابعاد اجتماعی و تمدنی تاریخ، کلاس تاریخ را به صورت میدان و آزمایشگاهی برای کشف و درک مستقیم علم تاریخ درآورده‌اند. آنان بدین ترتیب حافظ و ناقل صرف وقایع تاریخی نیستند، بلکه با کمک و هدایت معلمان، خود کاشف و مخترع مطالب تاریخی هستند (خیراندیش، ۱۳۷۲: ۳۱-۳۴).

علل عدم توفیق نمرات درس تاریخ

الف) علل مرتبط با کتاب درسی: عدم تناسب حجم کتاب با مقدار زمان اختصاص یافته در یک دوره، موجب آزار معلم و دانش آموز می‌شود. به نوعی که هم معلم نتواند قابلیت‌های خویش را عرضه کند و هم دانش آموز به واسطه بارش اطلاعات زیاد، از درس و کتاب و محیط کلاس بیزار می‌شود.

ب) علل مرتبط با دبیران تاریخ: در هر نظام آموزشی، معلم یکی از ارکان آموزش محسوب می‌شود و نقش رابط بین دانش آموز و کتاب را به عهده دارد. کمترین سستی در اجرای برنامه‌ها در جهت رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده آموزشی، ممکن است به خیل عظیمی از مشکلات بینجامد.

ج) عوامل مرتبط با نظام آموزشی: متأسفانه نظام آموزشی هم اهمیت چندانی برای درس تاریخ قائل نشده است و این مسئله علاوه بر استفاده از معلمان غیرمتخصص در این رشته، از تعداد ساعاتی که برای تدریس تاریخ در نظر گرفته شده است کاملاً مشهود است (حیدری، ۱۳۸۶: ۶-۸).

یکی از دروس اصلی تاریخ در نظام آموزشی ما درس تاریخ پایه دوازدهم رشته علوم انسانی می‌باشد. برای این کتاب علیرغم تعداد زیاد صفحات، سبک بزرگ، درس‌های بسیار طولانی، شرح مفصل بخش‌های زیادی از تاریخ ایران و جهان و برگزاری امتحان پایانی به صورت نهایی (با در نظر گرفتن فرجه کم)، فقط دو ساعت آموزشی در هفته منظور شده است. این زمان برای تدریس مفید نیز کافی نیست چه برسد به ارزشیابی و مرور.

د) عوامل مرتبط با دانش آموزان: سالهاست که در رشته انسانی شاهد حضور دانش‌آموزانی هستیم که بدون علاقه و از سر اجبار مشغول به تحصیل هستند. علت اصلی این امر عدم انتخاب رشته صحیح برای ورود به دوره دوم متوسطه می‌باشد. تعداد زیادی از دانش‌آموزانی که مشتاق یادگیری دروس علوم انسانی هستند، به اجبار والدین به رشته علوم تجربی روی می‌آورند و تعدادی از دانش‌آموزانی که در پایه نهم معدل علمی نسبتاً نامطلوب یا ضعیفی را کسب نموده‌اند با توصیه مشاوران و مخالفت والدین با ادامه تحصیل در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای و کار و دانش، به ناچار به عنوان دانش‌آموز در رشته علوم انسانی ادامه تحصیل می‌دهند.

رابطه میان تدریس و ارزشیابی

بدون شک میان دو عنصر تدریس و ارزشیابی در درس تاریخ ارتباط تنگاتنگ و دوسویه وجود دارد؛ چراکه آموزش و تدریس جذاب و صحیح تا حد زیادی می‌تواند نتایج قابل قبول در ارزشیابی را به همراه خود داشته باشد و همچنین ارزشیابی با استفاده از روش‌های متنوع و اصولی و ارائه بازخوردهای مؤثر به دانش‌آموزان پیامدهای مفید و سازنده‌ای به همراه دارد، از جمله: کلاس را از حالت یکنواختی خارج نموده، شور و اشتیاق دانش‌آموزان را برمی‌انگیزاند و آن‌ها را به سمت شیوه‌های مختلف درس خواندن و یادگیری عمیق هدایت می‌کند. در ادامه نکات زیر جهت ارتقا کیفیت تدریس درس تاریخ، توصیه می‌شود:

- اول از همه این که خود معلم تاریخ به این علم علاقه‌مند باشد، با میل و رغبت و لذت مطالب تاریخی را تدریس کند و بدین گونه این لذت و علاقه را به دانش‌آموزان خود نیز منتقل کند.
- معلمان با رویکردهای جدید آموزشی آشنا باشند و خود نیز به معلومات کتاب‌های درسی بسنده نکنند و همواره برای افزایش اطلاعات تاریخی خود به مطالعه کتب و مقالات تحلیلی تاریخی (منابع دست اول و منابع دست دوم) بپردازند.
- تأکید بر لزوم مطالعه تاریخ با کمک گرفتن از آیات، روایات و سخنان بزرگان برای دانش‌آموزان تا انگیزه آنان برای یادگیری تاریخ بیشتر شود. برای مثال بیان، توضیح و حتی بحث و گفتگو در مورد عباراتی از این قبیل: معرفت به تاریخ حسی از تاریخت به همراه می‌آورد، یعنی احساس اینکه ما بخشی از مجموعه‌ای هستیم که طی قرن‌ها، از مدت‌ها قبل از تولدمان تا مدت‌ها بعد از مرگمان جریان دارد (استنفورد، ۱۳۸۶: ۸۹). یا تاریخ راستین سرگذشت زندگی انسان است. سرگذشت زندگی انسان‌هاست که زندگی کرده‌اند. کسی که تاریخ را چنانچه که هست می‌نگرد به کمک آن می‌تواند فاصله زمان را در هم بنورد و زندگی کنونی خویش را در زندگی انسان‌های گذشته و در دنباله آن مشاهده کند (زرین کوب، ۱۳۸۷: مقدمه).

- با بهره گرفتن از روش‌های نوین تدریس (مانند: تدریس دانش‌آموز محوری به جای معلم محوری) و استفاده از امکانات آموزشی موجود، در جهت تفهیم بهتر مطالب درسی تلاش کند و دانش‌آموزان را به سمت یادگیری خلاقانه سوق دهد.

اصول ارزشیابی درس تاریخ (با تأکید بر کتب آموزشی تاریخ دوره دوم متوسطه)

در بخشی از مقدمه کتاب تاریخ پایه دهم انسانی - قسمت سخنی با دبیران - چنین آمده است: «همکاران ارجمند، هدف این کتاب، فراهم آوردن موقعیت‌هایی برای فرزندان این مرزوبوم است که به مطالعه و شناخت گذشته جامعه و کشور خویش علاقه یابند و مهارت‌های کاوشگری خود را ارتقا دهند. در این کتاب تجزیه و تحلیل و درک زمینه‌ها، علل، عوامل، آثار و پیامدهای رویدادها و تحولات تاریخی، مورد توجه و تأکید است و به هیچ وجه انباشت ذهنی و به خاطر سپردن جزئیات و توصیه نمی‌کند. بنابراین، ضرورت دارد که دبیران محترم در فرایند ارزشیابی مستمر و به‌ویژه در طراحی آزمون‌های کتبی پایانی، به این نکته مهم توجه جدی داشته باشند». حال که اهداف اصلی تدریس درس تاریخ، مطابق با جدیدترین برنامه‌ریزی‌های آموزشی مطرح شده از سوی وزارت آموزش و پرورش، موارد مطرح شده در متن فوق می‌باشد، لازم است که دبیران محترم، با این تغییرات و اهداف، همگام شوند و همچنین باید توجه نمود که نظام ارزشیابی نیز باید متناسب با تغییر محتوا و روش تدریس، تغییر کند.

قوانین ارزشیابی سالانه درس تاریخ

به‌طور کلی در کارنامه پایان نیمسال اول و دوم تحصیلی، دو نمره برای هر درس ثبت می‌شود. نمره اول به‌عنوان مستمر و نمره دوم به‌عنوان پایانی (نمره سومی هم وجود دارد که میانگینی از نمرات کل می‌باشد، آن هم با در نظر گرفتن ضرایب خاص). برای نمرات پایانی در پایان هر دو نیمسال، یک امتحان رسمی از طرف مدرسه برگزار می‌شود و نمره حاصل از آن به‌عنوان نمره امتحان پایان دوره ثبت می‌شود؛ لازم به ذکر است که کلیه طراحان سؤال می‌بایست مطابق دستورالعمل‌های تعیین شده کشوری که از طریق گروه‌های آموزشی استان و شهرستان بدان‌ها ابلاغ شده به طرح سؤال اقدام نمایند. برای مثال قانون طرح سؤال درس تاریخ دوره دوم متوسطه مطابق جدول زیر می‌باشد.

نمره

ردیف جدول بارم‌بندی کیفی

۱ به خاطر آوردن (پرسش‌های کوتاه، جور کردنی، چندگزینه‌ای، صحیح/غلط و تکمیل کردنی حداکثر

۲	تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی	حداکثر ۲
۳	توصیف، فهرست و طبقه‌بندی اجزا یا ویژگی‌های پدیده‌های تاریخی	حداکثر ۴
۴	تلخیص، تشریح و تحلیل زمینه‌ها، علل، دلایل، آثار، نتایج و پیامدهای پدیده‌های تاریخی	حداقل ۸
۵	مقایسه پدیده‌های تاریخی	حداقل ۲
۶	کاربست شواهد و مدارک تاریخی	حداکثر ۲
۷	اظهار نظر و قضاوت	حداکثر ۲

همان‌طور که ملاحظه می‌کنید، در این دستورالعمل‌ها همه سطوح شناختی هرم یادگیری بنجامین - بلوم (حفظ کردن، فهمیدن، بکار گرفتن، تحلیل کردن، ارزیابی کردن و خلق کردن)، تا حد زیادی منظور شده است. متأسفانه برخی از همکاران در طرح سؤال درس تاریخ به مندرجات جدول فوق دقت و توجه چندانی ندارند و در این زمینه به‌صورت سنتی و سلیقه‌ای عمل می‌کنند.

نمره دوم در کارنامه تحت عنوان مستمر ثبت می‌شود. این نمره برآیندی از نمرات طول دوره دانش‌آموز می‌باشد. نکته قابل تأمل اینجاست که در محاسبه نمره مستمر، بخشی به از نمرات حاصل از امتحانات کتبی یا شفاهی تعلق گیرد و بخشی نیز به فعالیت‌های طول دوره دانش‌آموزان از قبیل مشارکت در امر تدریس، ارائه تکالیف مربوط به هر درس، فعالیت‌های ضمن تدریس و... اختصاص یابد.

پیشنهادهایی جهت ارتقا سطح ارزشیابی درس تاریخ

- برای تنوع بخشیدن به ارزشیابی در کلاس تاریخ ابتدا باید دانش خود را در این زمینه بیشتر کنیم و با شیوه‌های نوین ارزشیابی آشنا شویم سپس با توجه به کاربرد هر یک از آن‌ها، روش مناسب را با توجه به هدف ارزشیابی انتخاب کنیم. برای بسیاری از دانش‌آموزان امتحان با ورقه و نمره تمام می‌شود، در حالیکه ارزشیابی از یک نظر پایان راه است از نظر دیگر، آغاز راه تلقی می‌شود. زیرا نتایج یک امتحان می‌تواند ضعف‌ها و کاستی‌ها را نشان دهد و آغازی برای اصلاح و ترمیم آن باشد. علاوه بر به‌کارگیری شیوه‌های نوین و اجرای آزمون‌های کیفی و دقت در

طراحی سؤالات متنوع باید تلاش کنیم تا خطاهای دانش آموزان را هنگام برگزاری آزمون‌ها برطرف کنیم. خطاهای زیادی بین دانش آموزان برای آمادگی جهت امتحان وجود دارد. نظیر شب‌بیداری‌ها، عصبی شدن، تقلب، بی‌نظمی در بررسی سؤالات، نامنظم نوشتن پاسخ‌ها و (سلیقه‌دار، ۱۳۹۸: ۴).

- در همان ابتدای سال تحصیلی ضمن تبیین اهداف آموزشی درس تاریخ برای دانش آموزان، روند و برنامه کاری خود در زمینه کیفیت و نحوه ارزشیابی آنان را برایشان توضیح دهیم.

- نحوه ارزشیابی به‌خصوص از نوع شفاهی به‌گونه‌ای باشد که تا حد امکان دانش آموزان دچار استرس نشوند. به اصل تفاوت‌های فردی توجه کنیم و از مقایسه کردن هم‌کلاسی‌ها باهم، به‌شدت پرهیز کنیم.

- تعداد دانش آموزان هر کلاس نیز تا حدودی بر نوع ارزشیابی تأثیر دارد.

- در طرح سؤالات امتحانی سعی کنیم اصل آسان به دشوار را رعایت کنیم و از طرح سؤالات مبهم و پیچیده برای عموم دانش آموزان پرهیز کنیم.

- در تهیه، تنظیم و تایپ امتحانات کتبی قواعد نگارشی را به‌کارگیریم و در ابتدای برگه جمله‌ای که باعث آرامش دانش آموزان شود بنویسیم.

- در کلاس پرسش‌هایی را طرح کنیم که کل کلاس به‌صورت گروهی درگیر جستجو برای یافتن پاسخ آن شوند. (سلیقه‌دار: همان)

- در برخی از جلسات از دانش آموزان بخواهیم که از متن درس سؤال طرح کنند؛ البته قبل از آن معیارهای طرح سؤال استاندارد را برایشان شرح دهیم.

- مجموعه‌ای از آزمون‌های برگزارشده را تحت عنوان «بانک سؤال» برای کلاس تهیه کنیم؛ چنانچه خود دانش آموزان نیز می‌توانند برای خود بانک سؤال شخصی داشته باشند. برای دانش آموزان پایه دوازدهم نیز مجموعه‌ای تحت عنوان «بانک سؤالات نهایی» تهیه کرده و در صورت امکان آن‌ها را چاپ و تکثیر کرده و در اختیار دانش آموزان قرار دهیم، تا با مطالعه و مرور آن‌ها با امتحان نهایی آشنا شده، میزان معلومات خود را بسنجند و سؤالات پرتکرار را به ذهن بسپارند.

- سعی کنیم دانش آموزان را با روش‌های صحیح درس خواندن که منجر به موفقیت و پیشرفت تحصیلی می‌شود آشنا کنیم، بدین منظور می‌توانیم تجربه‌های شخصی خود را برای آن‌ها بازگو کنیم. درس تاریخ برای اغلب دانش آموزان، درس سخت و پیچیده‌ای می‌باشد چراکه پر است از رویدادها، قراردادهای، اسامی مختلف و مشابه و بدین منظور روش‌های مختلف مطالعه به‌منظور تعمیق یادگیری و حتی حفظ کردن صحیح و ماندگار را به دانش آموزان

توصیه کنیم. برای نمونه: دانش آموزان عزیز، برای مطالعه کتاب درسی در منزل بدین شیوه عمل کنید. ابتدا متن درس را یکبار روخوانی کرده، سپس به صورت بندنبد مطالعه کنید، مطالب را در ذهن خود (بدون توجه به آزمون) تجزیه و تحلیل کنید. در خواندن وقایع تاریخی آن‌ها را مانند یک فیلم در ذهن خود تداعی کنید، مطالب مختلف را دسته‌بندی کرده و سرانجام خود را یک معلم فرضی تصور کنید و مطالبی را که به خاطر سپرده‌اید برای دانش‌آموزانتان توضیح دهید.

- در هنگام ارزشیابی و نمره دهی، جانب عدالت و انصاف را رعایت کنیم.

- به منظور رفع نواقص و اصلاح روش تدریس و ارزیابی، پس از برگزاری آزمون‌ها از دانش‌آموزان نظرسنجی به عمل آوریم.

- در پایان همه انواع ارزشیابی‌ها بازخوردهای مفید و مؤثری را به صورت شفاهی یا کتبی به دانش‌آموزان-به صورت کلی و فردی- ارائه دهیم و آن‌ها را از میزان پیشرفت یا پسرفت خود آگاه سازیم، البته بر نقاط مثبت آن‌ها بیشتر تأکید داشته باشیم.

- تلفیق تدریس و ارزشیابی: در برخی جلسات تدریس از دانش‌آموزان بخواهیم که مطالب مربوط به یک بند را به طور شخصی مطالعه کنند و سپس برداشت‌های خود از آن را بیان کنند. یا اینکه پس از مطالعه هر بند از آن‌ها سؤالاتی پرسیده شود یا اینکه خود آن‌ها سؤالاتی از متن استخراج کنند و بدان‌ها پاسخ دهند.

- بیشتر دانش‌آموزان در طول ترم بازدهی علمی مناسبی در درس تاریخ دارند ولی در امتحان پایانی، تمام مطالب کتاب را اعم از اسامی، حوادث و... را به اصطلاح باهم قاطی می‌کنند و در آزمون پایانی نمره خوبی کسب نمی‌کنند. برای آمادگی دانش‌آموزان جهت شرکت در امتحان پایان ترم، سعی کنیم در طول ترم آزمون‌هایی کتبی شبیه آزمون پایانی برگزار کنیم (شبیه‌سازی) مثلاً پس از تدریس و ارزشیابی جداگانه دو یا سه درس، یک امتحان کلی به صورت تایپ شده و مطابق مقررات طرح سؤالات نهایی، در کلاس برگزار کنیم.

- برخی اوقات دانش‌آموزان را در فرایند ارزشیابی مشارکت دهیم. آن‌ها را به گروه‌های مختلف با ترکیب‌بندی مناسب تقسیم کرده، سرگروه را تعیین کنیم و سپس از آن‌ها بخواهیم ارزشیابی را به صورت گروهی انجام دهند؛ البته سرگروه‌ها را به طور تناوبی عوض کرده و خود بر روند فعالیت آن‌ها نظارت داشته باشیم و دیگر اینکه بخشی از نمره را به فعالیت‌های گروهی اختصاص دهیم.

- قسمتی از نمره به بیان شفاهی و سخنرانی پیرامون یک شخصیت یا دوره تاریخی توسط دانش‌آموز اختصاص یابد. این امر هم به احساس لذت و علاقه دانش‌آموزان کمک می‌کند و هم موجب می‌شود آن‌ها تاریخ را به صورت کلی درک کنند (دادور، ۱۳۸۸: ۵۶).

استفاده از روش فوق در دوران شیوع ویروس کرونا که تدریس به طور کلی به صورت مجازی برگزار می‌شود، بسیار کارآمد است، زیرا دانش‌آموز وادار به کنکاش و تحقیق می‌شود و با پاسخگویی در قالب صوت، تا حدودی احساس حضور در کلاس واقعی برایش تداعی می‌شود.

- گاهی از دانش‌آموزان بخواهیم یک درس یا تعداد صفحاتی از آن را خلاصه‌نویسی کنند (با اختصاص نمره). واگذاری این نوع فعالیت باعث تسلط آن‌ها بر درس شده و مطالب تاریخی را در ذهنشان ماندگار می‌کند.

- برخی روش‌های ارزشیابی موجب پرورش تفکر خلاق در میان دانش‌آموزان می‌شود از قبیل: از آن‌ها بخواهیم مطالب دروس کتاب تاریخ را ارزیابی کنند و نظر خود را بیان کنند. روش دیگر اینکه سؤالاتی برای آن‌ها طرح کنیم که پاسخ‌های متفاوتی داشته باشند (سؤالات واگرا). برای مثال چه اتفاقی می‌افتاد اگر...؟. این گونه سؤالات با استفاده از قوه ابتکار و تخیل، فکر خلاق بچه‌ها را گسترش می‌دهد (سلیقه‌دار، ۱۳۹۰: ۲۶).

نتیجه‌گیری

میانگین نمره دانش‌آموزان درس تاریخ، به‌ویژه در امتحانات نهایی نسبت به سایر دروس رشته انسانی، نسبتاً پایین است. این مشکل دلایل متعددی همچون: عدم علاقه دانش‌آموزان به این درس، حجم بالای کتاب‌های تاریخ به همراه مطالب سنگین متن کتاب، عدم تدریس و ارزشیابی صحیح و... دارد. برای رفع این مشکل می‌بایست تمام دست‌اندرکاران نظام آموزشی همگام و همراه شوند و در جهت رفع این مشکل تلاش کنند. انتخاب رشته صحیح و اصولی دانش‌آموزان که با استعدادها و علائق آن‌ها سازگار باشد، تجدیدنظر در حجم مطالب درسی، برگزاری کلاس‌های کارگاهی جهت آشنایی دبیران با روش‌های نوین تدریس و ارزشیابی و... می‌تواند به پیشرفت کمی دانش‌آموزان در درس تاریخ کمک کند و مهم‌تر از آن با تربیت نسلی آگاه و معتقد به هویت ملی، مسئولیت‌پذیر و حافظ دستاوردهای تاریخی، به اهداف متعالی آموزشی جامعه عمل پوشاند.

منابع و مآخذ

- استنفورد، مایکل (۱۳۸۶)، درآمدی بر تاریخ‌پژوهی، ترجمه مسعود صادقی، تهران، سمت.
- حیدری، قاسم (۱۳۸۶)، «چگونه توانستم کلاس تاریخ‌شناسی را برای خود و دانش‌آموزانم لذت‌بخش و بانشاط سازم»، اقدام پژوهی، وبلاگ آموزشی.
- خیراندیش، عبدالرسول (۱۳۷۲)، «درس تاریخ و مسئله حفظ کردن آن»، مجله رشد آموزش راهنمایی تحصیلی، بهار.
- دادور، علیرضا (۱۳۸۸)، «چند پیشنهاد برای جذاب شدن کتاب‌های درسی تاریخ»، مجله رشد آموزش تاریخ، شماره ۳۸، زمستان.
- رضایی زاده، مرتضی و بهار، بندعلی وشاهوردی، راضیه (۱۳۹۹)، «روش‌های تدریس و ارزیابی در کلاس مجازی».
- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۸۷)، تاریخ ایران بعد از اسلام، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی (۱۳۹۶)، تاریخ ایران و جهان باستان (۱)، پایه دهم رشته علوم انسانی، تهران.
- سلیقه‌دار، سکینه (۱۳۹۰)، «نقش دبیران تاریخ در رشد خلاقیت دانش‌آموزان»، مجله رشد آموزش تاریخ، شماره ۲۴، بهار.
- سلیقه‌دار، سکینه (۱۳۹۸)، «محورهای ارزشیابی کارآمد و متنوع با تأکید بر درس تاریخ» مجله رشد آموزش تاریخ، بهار.
- سیف، علی‌اکبر (۱۳۸۷): اندازه‌گیری، سنجش و ارزشیابی آموزشی، تهران، انتشارات دوران، پاییز.
- صفوی، امان‌الله (۱۳۹۸)، روش‌ها، فنون و الگوهای تدریس، تهران، سمت.
- علیخانی، اکرم (۱۳۸۹)، «معرفی کتاب»، مجله رشد آموزش تاریخ، شماره ۳، بهار.
- گالن سیلور، جی و ام الکساندر، ویلیام و آرنورجی، لوییز (۱۳۸۰)، برنامه‌ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر، ترجمه غلامرضا خوی نژاد، مشهد، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۷۵)، سنجش و اندازه‌گیری در علوم تربیتی و روانشناسی، تهران، سمت.

- موسوی، بتول (۱۳۸۵)، «ارزشیابی برای یادگیری»، مجله مجازی جزیره دانش - جزیره آموزگاران.
 - وایزرما، ویلیام و جوزز، استفن جی (۱۳۷۲)، اندازه‌گیری و آزمون در تعلیم و تربیت، ترجمه غلامرضا خوی نژاد، مشهد، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
 - ویکی فقه، اقسام علم:
- http://wikifeqh.ir/%D8%A7%D9%82%D8%B3%D8%A7%D9%85_%D8%B9%D9%84%D9%85
- .
- Stephen Chappuis and Richard J. Stiggins , Educational Leadership , September ۲۰۰۲.

Evaluation in History Teaching

Mojtaba Gravand & Zeinab Gholami

Abstract:

Evaluation is always one of the main pillars of education and one of the important principles in curriculum planning. Evaluation is considered as a way to know the level of learning of learners and now there are new methods and approaches. In addition, quantitative and qualitative analysis of the evaluation results can be useful and effective in order to improve teaching, evaluation methods and address the shortcomings of textbooks related to the Ministry of Education. Given the importance of history lessons as a national identity card; This research is based on library studies and history teaching experience; While explaining the concepts related to evaluation, criticizing the traditional methods of evaluation and analyzing the reasons for the low grades of the history course, he has presented new and efficient methods in the evaluation related to the history course - with emphasis on the history textbooks of the second year of high school. Finally, it offers suggestions to strengthen students' knowledge, skills and insights and to improve the level of evaluation of history lessons.

Keywords: evaluation, test, students, history lesson, teachers, learning.